

## BİR (OTO)BİYOGRAFİ YAZARI OLARAK STEFAN ZWEIG

Öznur Yemez 

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

**Atıf için (how to cite):** Yemez, Ö. (2023). Bir (Oto)Biyografi Yazarı Olarak Stefan Zweig. *Fenerbahçe University Journal of Social Sciences*. (2023); 3(2), 312-316

Avusturya-Macaristan doğumlu Stefan Zweig (1881-1942) şiir, oyun, roman, öykü, çeviri ve deneme gibi edebiyatın pek çok türünde eser vermiş üretken ve çok yönlü bir yazardır, ancak onu pek az sanatçıya nasip olacak bir biçimde kitapları en çok çevrilen ve okunan bir yazar olarak henüz hayattayken tanık olduğu dünya çapındaki başarısının yanı sıra çağdaşlarından ve sonraki yazarlardan ayıran en büyük özelliği kaleme aldığı ve herkes tarafından bilinen biyografilerdir. Dostoyevski, Balzac, Nietzsche, Marie Antoinette, Dickens ve Freud gibi dünya tarihinde iz bırakan önemli isimlerin hayat hikayelerini yazan Zweig aynı zamanda kaleme aldığı otobiyografisiyle de dikkat çekmiştir. Bu bağlamda Zweig'in biyografi yazarlığının öykü ya da roman yazarı kimliği kadar önem arz ettiği söylenebilir. Bunun nedeni her biri kendi alanında dünya tarihine yön vermiş entelektüellerin yaşamlarını hikayeleştirmesinin yanında bir biyografi yazarı olarak "şeffaf ve önyargılarından arınmış olması, bir ikinci alt benliği keşfedebilmek için gerekli olan merak ve ilgiye sahip olması, biyografisini kaleme almak istediği kişinin zihnine ve ruhuna girebilmesi" (Berthold, 2000, s. 220) ve aynı anda "kendini karşıdakinin yerine koyabilme yeteneğinin kimi zaman bahsi geçen kişiyle kendini bir tutabilmesi ve onunla özdeşleşmesi"nden (Berthold, 2000, s. 220) kaynaklıdır. Bütün bunlara ek olarak psikolojiden de çok yararlanmıştı. Brittin (1940)'in dile getirdiği gibi "Bir biyografi yazarı olarak Zweig eşsizdi; bir biyografi yazarından çok daha fazlasıydı: o bir öğretmendi" (s. 245). Gerçekten de Zweig salt biyografi yazarlığı yapmaz, karşıdaki kişinin hikayesini bilimsel bir kitap kaleme alır gibi bir tarihçi titizliğiyle objektif bir biçimde işlerdi. "Yaşam hikayesini anlattığı kişilere de gerçek hayatta kendini çok yakın görürdü" (s. 247) diyen Brittin (1940)'e göre "Sürekli psikolojik analiz yapmasına rağmen Zweig'in biyografilerinin, çağımızın yaygın "kirli çamaşırları ortaya dökme" alışkanlığının aksine, etik bir zemini de vardı; bu sebepten Zweig, psikolojik biyografi yazarı unvanından ziyade spiritüel biyografi yazarı unvanını hak etmektedir" (s. 246). Zweig'in biyografilerinden özellikle de ikisi biyografi yazarlığı açısından ele alınabilir: Freud'u konu ettiği *Freud: Mutluluğun Mimari* [Orijinal başlık: *Die Heilung*

*durch den Geist. Mesmer, Mary Baker-Eddy, Freud]* ve kendi hayatını öyküleştirdiği *Dünün Dünyası* [Orijinal başlık: *Die Welt von Gestern*]’dir.

Zweig, *Freud: Mutluluğun Mimarı*’nda psikanalizin kurucusu Freud’u terapi koltuğuna oturtmuş ve bir nevi psikolog görevi üstlenmiştir. Bu açıdan artık yorumlamalara, teşhislere ve analizlere konu edilen Freud olmuştur. Bir nevi hastayla hekim, yazarla karakter yer değiştirmiştir. Yayınladığı vaka çalışmalarında hastalarını karaktere dönüştüren Freud, bu kez Zweig’in kitabında karaktere dönüşmüştür. Zweig ise Freud ve öğretilerini içinde yaşadıkları dönemin tarihsel arka planını vererek Freud’un teorileriyle ele almıştır. Bu bakımdan salt Freud’u irdelememiştir; aynı zamanda teorilerini de yorumlamış ve Freud’un psikanaliz dünyasına yaptığı katkıları bu kavramlar üzerinden örtük ve tarihsel okuyucularına aktarmıştır: “Bir gün bir genç hekim, herhangi bir devrim yapma amacı gütmeksizin meslektaşları arasından ayağa kalkar ve histerinin doğası hakkında yaptığı gözlemlere dayanarak içgüdü dünyasında yaşanan bozuklukları, engellemeler ve bunların nasıl giderilebileceği hakkında yorumlarda bulunur” (Zweig, 2017, s. 23) diyerek anlatmaya başladığı Freud’u, Freud’un yaptığı gibi çocukluğuna inerek değil, mesleki kariyerinin zirvesine çıkış noktasından ele almaya başlar. Nevrozların kökeninin çocukluğa inilerek çözümlenebileceğini ileri süren Freud ve Adler’in bu teorisini yeniden yapılandırarak Freud’u dünyaya geldiği günden başlayarak ya da ebeveynleriyle çatışması yahut kardeşleriyle ilişkileri ve rekabetiyle bağdaştırarak değil, mesleki döneminin en başından ve meslektaşlarıyla çatışmaları bağlamında anlatmaya başlar. Yetişkin Freud’un “bu ilk atılımı” (Zweig, 2017, s. 24) diğer bir tabirle ilk meydan okuması babaya değil, o zamanın duayenlerine yapılmıştır; üstelik cinsellik gibi her daim tabu olmuş bir konuda. Freud ‘babanın emri’ni çiğnemekten, üstelik bunu herkese açık mesleki bir toplantıda yapmaktan çekinmemiştir. Bu açıdan Zweig Freud’u, Fromm’un tanımını yaptığı hümanist vicdanla hareket edip otoriteye, doğal olarak süperegoya başkaldıran bir devrimci olarak ele alır. Freud insanların bilinçaltına baskılamaya çalıştığı konuları bilinç yüzeyine taşır ve bunları tartışma konusu yapmaktan, kendini de tartışmanın odağı haline getirmekten bir sakınca duymaz. Freud ile ilgili “içinde yaşadığı yüzyılı görmezden gelme eğilimine hiçbir şekilde aldrış etmeden cinsellikle ilgili bastırılmış meseleleri gün ışığına çıkarıyor” (s. 27) diyen Zweig (2017) onun yalnızca bilinçaltındaki kabul edip yüzleşerek iyileşebileceğimizi vurgulamasının önemini Freud ve Nietzsche arasında bir analogi kurarak izah eder. Zweig’e göre riyakâr toplumun, diğer deyişle otoriter vicdanın, mevcut sistemin devamı için kutsal veyahut tabu olarak dayattığı şeyleri sıradanlaştıran Freud, Hristiyanlıkta aynısını yapan Nietzsche’den sonra bu dünyaya gelmiş en büyük ikinci devrimcidir ve “Nietzsche balyozla felsefe yaptıysa eğer, Freud da ömrü boyunca neşterle felsefe yapmıştır” (s. 43). “Bazen bir insanın tek başına hakikati açığa çıkarmaya cesaret etmiş olması, çağı değiştirmeye yeterli gelebilir” (2017, s. 33) diyerek betimlediği Freud’u, biyografisinin ikinci kısmında özel hayatına değinerek ele almaya devam eder. Nitekim bunu da sınırlandırarak Freud’un özel hayatının mesleki kariyerinin önüne geçmesine izin vermeksizin yapar; ki bunu Freud kendi hayatında da bir yaşam üslubu olarak benimsemiştir: “Viyana’daki kiralık bir evin otoriter kapısı, Sigmund Freud’un özel hayatını elli yıldır kilit altında tutuyor” (s. 37). Günlük rutininden, profesyonellik ve disiplinden, çalışma tutkusundan, üslup ve yöntemlerinden bahseden Zweig aralara da özel yaşamından küçük ayrıntılar serpiştirerek “Freud’un özel hayatı, öyle mütevazı ve karmaşadan uzak geçiyor ki neredeyse onun bir özel hayatının olmadığını söyleyecek duruma

geliyor” (2017, s. 37) diyerek kişisel sınırlarını zorlamayacağını, Freud’un itina ile gizlediği özel hayatını biyografisinde teşhir etmeyeceğini üstü kapalı bir şekilde okuyucularına dile getirir. Freud’un yaşamı boyunca öznel benliğini dış dünyaya takındığı personasından ayrı tutmayı başardığını vurgulayan Zweig bunu biyografisinde de devam ettirmeyi sürdürür. Çoğu biyografi yazarının aksine Zweig, Freud’un yaşam öyküsünü kronolojik olarak ele almaz. Okuyucunun Freud’la ilgili bilinçaltında gizlediği tasavvurları bilinç yüzeyine çıkarmaz. Freud’un hayatını devirlere ayırarak kategorize etmez; yaşamını teorilerine göre dönemlere ayırarak anlatır. Bu açıdan Zweig’in biyografileri daha ziyade bilimsel bir çalışma niteliğindedir. Örtük ve tarihsel okuyucular salt özel yaşamın kimi zaman önemsiz ve sıkıcı detaylarında boğulmaz; konu edinen entelektüel figürün teorileri hakkında da kapsamlı bir bilgiye sahip olur. Asıl anlatılmak istenen teoriymiş gibi bir izlenim verilerek hayata dair ayrıntılar teoriler bağlamında okuyuculara sunulur. Böylece okuyucu hem hayatına hem de geliştirdiği teorilere eşzamanlı vakıf olur. Diğer biyografilerin aksine Zweig’in biyografisinde Freud’a ya da hayatında yer etmiş kişilere dair tek bir fotoğraf karesi de bulunmaz. Okuyucu çalışmanın sonunda ya da en başında bahsi geçen kişinin yaşamındaki önemli olayları ya da dönüm noktalarını kronolojik olarak sıralayan bir listeye de denk gelmez. Öyle ki Freud’un doğum ve ölüm tarihleri bile çalışmada yer almamaktadır. Bu açıdan Zweig biyografi kavramını ve türünü önce yapı bozumuna uğratmış sonra da yeniden yapılandırmıştır. Freud bütün edebi eserlerin ölüm kaygısı güden kişiler tarafından yaratıldığını ve yazarın ölümsüz olma dürtüsünü barındırdığını söyler; bu perspektiften bakıldığında bahsi geçen çalışma hem Freud’un hem de Zweig’in ölümsüz olma dürtüsünün bir tezahürüdür; biri yazar olarak, diğeri kitabın konusu ve karakteri olarak. Freud’un biyografisi bu bağlamda genel biyografi tanımına girmeyen ve geleneksel konvansiyonları takip etmeyen, daha ziyade bilimsel ve mesleki olarak ifade edebileceğimiz bir biyografi türüdür.

Zweig’in biyografi yazarlığı alanında önemli bir diğer çalışması kendi yaşamını öyküleştirdiği *Dünün Dünyası*’dır. Pek çok biyografi yazan Zweig’in neden otobiyografisini yazma gereği duyduğu ve hayat hikayesini niçin başka yazarlara bırak(a)madığı tartışmaya açık bir konudur. Brittin (1940)’e göre Zweig yazın hayatına biyografiyle başlamamıştır; “Dünya Savaşı onu yerle bir edene dek Zweig bir seyyah ve edipti; bir biyografi yazarı değildi. Şiirler, kısa hikayeler ve eleştiriler yazıyordu” (s. 245). Anlaşılan savaş Yahudi kimliğinin de etkisiyle Zweig’in psikolojisini derinden etkilemiş ve gizil durumdaki ölüm kaygısını tetikleyerek su yüzüne çıkarmıştır. Biyografi yazarlığının ne kadar özen gerektiren bir iş olduğunun bilincinde olduğundan, belki de yanlış anlaşılma ve anlatılmaktan, kendisiyle ilgili şeylerin dönemin şartlarına uygun olarak teşhir edilmesinden kaygılandığından, hayat hikayesini birinci elden anlatmanın daha yararlı olacağına inanarak bu işi başka yazarlara bırakmadan kendisi yapmıştır. Zweig kitabının önsözünde otobiyografisini yazma nedenini okuyucularına şöyle izah eder:

Kendimi önemli bir kişi olarak görmediğim için yaşamöykümü başkalarına anlatmak bana hiçbir zaman cazip gelmemiştir. Ana kahramanı, daha doğrusu odak noktası ben olan bir kitap yazma yürekliliğini gösterebilmem için, tek bir kuşağın yaşamak zorunda kaldığı olaylardan, felaketlerden ve çetin sınavlardan çok daha fazlası gerekliydi. Yazdıklarım ile kendimi öne çıkarmayı hiç düşünmedim, ben olsa olsa slaytlı bir sunum sırasında açıklama yapan bir kişi gibi yazıyorum; zaman resimleri ortaya koyuyor, ~~benso onlara sadece sözcükleri ekliyorum; anlattıklarım aslında benim kendi yazgım olmayacak, aksine~~

bütün bir kuşağın, tarih boyunca hiçbir kuşağın çekmediği kadar büyük acılar çeken bir kuşağın yazgısı olacak. (2017, s.13).

Zweig, yaşadığı döneme ve bir bütün olarak dünyanın içinde bulunduğu politik ve hümanist karmaşaya dair söyleyecekleri olduğuna inandığından otobiyografisini yazma gereği duymuştur. Zweig (2017) kendi tabiriyle “bir Avusturyalı, bir Yahudi, bir yazar, bir hümanist ve barışsever” (s. 13) gibi katmanlardan oluşan çok yönlü ve kültürlü kimliğinin aşıladığı bir güç ve üstünlükle tanıklık ettiği çağın ve bizzat yaşantıladığı kitlesel felaketlerin perde arkasını bir görev bilinciyle yazma ihtiyacı hissetmiştir. “Devrimler ve açlık, paramızın değer kaybetmesi ve terör, salgın hastalıklar ve göçler, büyük kitle ideolojileri İtalya’da faşizmin, Almanya’da nasyonal sosyalizmin, Rusya’da Bolşevizmin ve nasyonalizmin”e (s. 16) tanık olan Zweig “bu gerginlik ve sürprizlerle dolu dramatik yaşamımızı anlatmanın benim için bir görev olduğunu düşünüyorum” (s. 17) diyerek yaşantılarını sonraki kuşaklara aktarmak istediği mesajları olduğu için yazma gereği duyduğunu açıklamıştır; “Bu kitabın kuşaklar arasında bir köprü olmasını amaçlamıştır, gençlere şimdiden tarihi, efsanevi, büyük ölçüde anlaşılmaz bir hal almış olan bir dünyadan bahseden bir eser” (Zohn, 1964, s. vi). Zweig, diğer biyografi kitaplarında yaptığına benzer bir biçimde otobiyografisinde de bir yazar olarak özel hayatından, en basitinden evliliklerinden, bahsetmez. Bu açıdan otobiyografisi türün kanıksanmış konvansiyonlarını barındırmaz; “*Dünün Dünyası* konvansiyonel bir otobiyografi değildir, çünkü bir yaşamdan ziyade bir dönemin aynasıdır” (Zohn, 1964, s. vi). Bu bakımdan Zweig’in otobiyografisi daha ziyade tarihi bir belge niteliğindedir, çünkü “Stefan Zweig, edebî tür olarak kaleme aldığı biyografilerde tarihe dair bilgiler aktarmış, tarih yorumu yapmış, tarih yazıcılığı ve tenkidine dair görüşlerini paylaşmış, öngörülerde bulunmuş ve örnekler vermiştir” (Öz, 2021, s. 30). Bu bağlamda içe geçmiş ve dönüşümlü kişisel ve toplumsal kayıplarla örülü yaşamından geriye bir veda mektubu bırakır gibidir; nitekim otobiyografisini tamamlamasının ardından karısı Charlotte ile intihar eder. Avrupa’nın çöküşüne tanıklık eden bir insan olarak toplumsal tarih ekseninde kişisel tarihini aktarıp geçmişten bahseder: “Ey anılar, benim yerime siz konuşun ve seçimi siz yapın öyleyse, tarihin karanlık sayfalarında unutulup gitmeden, hiç olmazsa yaşadıklarımıza ayna tutun” (2017, s. 18) Roshwald (2002)’in dediği gibi bu eserde “yazarın ve döneminin harika otobiyografik kitabı: kişisel ve tarihsel ayrılmaz bir biçimde ilintil” (s. 360)’dir. Vahşetin, ilkelliğin ve akılsızlığın hüküm sürdüğü kaostan beslenen yeni dünya düzeninde köksüz kalan ve aidiyet duygusunu yitiren, tek bir ömre birçok hayat sığdırmak zorunda kalan Zweig en nihayetinde kitabının güvenli ve sabit evrenine sığınmış ve satır aralarında var olmayı tercih etmiştir.

Sonuç olarak, çalışmada bahsi geçen iki eserin de örneklendirdiği biçimde Stefan Zweig biyografi ve otobiyografi yazımında benzer bir yöntem izlemiş ve her iki türün benimsenmiş konvansiyonlarını yapı bozumuna uğratarak janrı yeniden tanımlamıştır. Bu açıdan her iki eserde de konu edilen figürlerin kişisel tarihleri daha ziyade arka planda bırakılmış ve yaşadıkları dönemin toplumsal tarihi ön plana çıkarılmıştır. Zweig’in (oto)biyografi yazarlığı bilimsel nitelikler barındırmanın yansıra tarihi bir özellik de taşımaktadır, çünkü Zweig yalnızca dünya tarihinde iz bırakmayı başarmış kişilerin yaşamlarını yazılmaya kayda değer bulmuştur; ki buna, her ne kadar dâhilere özgü bir tevazuyla karşı çıksa da, kendisi de dahildir. Bu bağlamda Zweig’in bir bakıma tarih yazarlığı yaptığı

da söylenebilir. Kendi kişisel tarihinde önem arz eden ve özdeşleştiği figürlerin kişisel tarihini kaleme alan Zweig dünya tarihine ışık tutarken kişisel ve toplumsal tarihi aynı ekseninde buluşturmayı başarmıştır. Bir nevi hayatını öykülediği figürler kendi kişisel tarihine ayna tutarken kişisel tarihi arka planda bıraktığı biyografileri ve otobiyografisi de dünya tarihine ayna tutar.

## KAYNAKÇA

Berthold, C. (2000). Stefan Zweig and His Literary Biographies. In A. T. Tymieniecka (Ed.), *The origins of life*, Springer, Dordrecht, [https://doi.org/10.1007/978-94-011-4058-4\\_17](https://doi.org/10.1007/978-94-011-4058-4_17)

Brittin, N. A. (1940). "Stefan Zweig: Biographer and Teacher." *The Sewanee Review*, 48(2), 245-254.

Öz, Ş. (2021). "Bir tarih türü olarak biyografi: Stefan Zweig örneği." *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19(37), 1-36.

Patsch, S. M. (1984). "Stefan Zweig and English literature." *Modern Austrian Literature*, 17(2), 59-71.

Roshwald, M. (2002). "Stefan Zweig: A witness to the collapse of Europe." *Modern Age*, 44(4), 359-367.

Zohn, H. (1964). Introduction. In *The World of Yesterday. An autobiography by Stefan Zweig* (pp. v-xii).

Zweig, S. (1964). *The world of yesterday: An autobiography by Stefan Zweig*. USA: University of Nebraska Press.

Zweig, S. (2017). *Dünün dünyası*. (Çev: Yiğit, Kasım ve Eğitim, Yedigâr.) İstanbul: Can Yayınları.

Zweig, S. (2017). *Freud: Mutluluğun mimarı*. (Çev. Bali, M.) İstanbul: Zeplin Yayınları.